

Megoldatlan kérdések a finnugor irodalomtudományban?

Ritka megtiszteltetés egy kutató számára, ha vizsgálatainak területén egyszer csak a „szakma atyja”-ként kezdik minősíteni, mint azt Kari Sallamaa „A finnugor irodalomtudományról” szóló esszéjében – Nagyvilág, 1988/3. – rólam szólván teszi.

A finnugor irodalomtudomány, noha lényegét tekintve valóban fiatalabb más finnugrisztikai szakágaknál, kezdeteit illetően közel másfél évszázados múltra pillanthat vissza: Reguly Antalig, aki fölfedezte számunkra a *Kalevalát* és az obi-ugor népköltészetet – az 1840-es években, Hunfalvy Pálig, aki először írt hazánkban az észti irodalomról – az 1850-es években. De a kört szűkebbre vonva is legalább Bán Aladárig, aki 1911-ben először tekintette át együttesen a kisebb finnugor népek irodalmát, s még inkább Képes Gézáig, aki e szakterület egyik legkiválóbb ismerője (lásd cikkeit egyebek között a Nagyvilág 1960/11. és 1975/9. számaiban), s aki egyben a rokonság majd valamennyi irodalmából fordításokat is készített (lásd *Napfél és éjféli* című 1972-ben megjelent kötetét). Az „atyja” tehát valahol inkább közöttük kereshető, én legalább is őket tartom e diszciplínában – mások mellett – elődeimnek, mestereimnek.

De akadnak számba vehető és számba veendő eredmények ezen a területen Finnországban is. Nem csupán kiváló költőjük, Otto Manninen húszas-harmincas évekbeli finnugor népköltészeti összeállításaira gondolok itt, hanem friss, pontos kiadványokra: így például a közismert nyelvtudós, Raija Bartens válogatásában és fordításában közreadott igényes zürjén lírai antológiára (megjelent 1984-ben), illetve az ugyancsak Bartens gondozta 1986-os obi-ugor kötetre. S ekkor még nem is említettem az igen szakszerű és gazdag anyagú lapp antológiákat (köztük a *Tüzek a homályban* címűt 1974-ből).

Még kényelmetlenebb szóvá tenni azt a körülményt, hogy miközben engem elismeréssel övezve emleget Sallamaa (s néhány általa említett más szerző), nem csupán idézett munkáimat nem ismerik kellő alaposítással, de az azokat meghaladó újabbakat sem, amelyek közül *A kisebb uráli népek irodalmának kialakulása* című könyvvel (1985; Kálmán Béla írt róla ismertetést a Nagyvilág 1987/3. számában) éppen Sziktivkarban többüket megajándékoztam. (A kötetet angol és orosz nyelvű összefoglalás s több száz tételes bibliográfia, valamint névmutató zárja.) Az orosz és a magyar nyelv ismerete nélkül (túl számos egyéb tudnivalón, előtanulmányon) persze nem lehet, nem is érdemes a finnugor irodalmak kutatásával foglalkozni. Ezzel a megállapítással kezdem voltaképpen reagálásomat Sallamaa írására.

„Vajon csupán az uralisztika (értsd: finnugrisztika) keretei közt szemlélődjünk?” – kérdezi Sallamaa. Nem feltétlenül. Ez csak a lehetőségek egyike. Meg lehet próbálni más feltételrendszert találni, s keresni hozzá szakembereket is. De milyen más keretben lehetne tárgyalni például a votják (udmurt) és a nyenyec (szamojéd) irodalmát? (A votjákat a volgai area tagjaként vagy mint szovjet nemzetiségi irodalmat? Mindkettőhöz csupán egy votjákul, tatáruul s oroszul is tudó, ezen irodalmakat jól ismerő kutatóra lenne szükség. A nyenyechez egészen más felkészültség kellene – egyebek mellett jártasság több paleoszibériai nyelvben és kultúrában.) Tetszik, nem tetszik, marad az uralisztika.

Fontosnak tartja, „ha kiaknáznánk az összehasonlító irodalomkutatás hagyományait, mindenekelőtt a marxista tipológiai módszert”, s nem konstatálja, hogy ez is megtörtént. Sor került már – bőséges dokumentációval – a 15 finnugor (nyelvű) irodalom differenciált tipológiai csoportosítására, majd egybevetésére is.

„Az összehasonlítást úgy kell elvégeznünk, hogy a teljes irodalmi folyamatot lássuk annak történeti változásaiban” – folytatja fejtegetéseit a szerző. Igaza van, de ha már mindez megtörténtnek mondható, a feladatot megoldó is csak önmagát ismételheti. (A nyelvileg igen közeli rokon s egymás szomszédságában élő votjakok és zürjének, az úgynevezett permi népek literatúrájának ezt a fajta egybevetését például már az első, az 1960-as, budapesti Nemzetközi Finnugor Kongresszuson volt alkalmam elvégezni, de e tanulmány ismeretének nincs nyoma finn [s észt] szakértáim munkásságában. Pedig ez legalább német nyelvű!)

„Az új, valóban tudományos komparatiztikának át kell tehát hatnia a finnugrisztikát, azért, hogy termékeny gyakorlati célokat szolgáljon, összhangban a jelenkori világtörténelmi fejlődéssel, aminek tükrözése éppen az irodalomban nyilatkozik meg...” – olvasuk, s arra gondolunk: például az Európa Könyvkiadó által közreadott közel ezer oldalas keleti-finnugor antológia (*Medveének*, 1975) éppen e gyakorlati célokat szolgálta, „művelődéspolitikai missziót” teljesített.

Még egy megszívlelendő tanácsát, feladat kijelölését idézném Sallamaanak: „A finnugor irodalmak történetének a megírásánál a periodizáció kérdései elméletileg különösen érdekesek. Tudnunk kell, hogy ezeket az irodalmakat nem gyömszőlhetjük bele egyúgyanazon fejlődési periódusba, hanem a különböző tipológiai csoportok finom rendszerét kell kimunkálnunk.” Pontosan így van, de sajna – mások mindezt már felfedezték! Különbözőbb magyar nyelvi ismeretek nélkül is kideríthető például, hogy az „atyá”-nak kinevezett irodalomtörténész 1985-ös könyvében nem csupán a finnugor irodalmak tipológiai besorolására történt kísérlet, hanem a csoportokon belül valamennyi irodalmat önállóan, egymástól elkülönítetten periodizálja is a szerző.

A mondtak talán jelzik, hogy voltak bizonyos törekvések a finnugor irodalmak általános és egyedi jellegének megragadására, több szempontot is figyelembe vevő megközelítésére – történetüket illetően is. Persze ma már magam sem vagyok elégedett az említett korszakolás minden határvető pontjával, különösképp az utolsó, 1956-ot, 1960-at követő időszak „mai” vagy „modern irodalom”-féle kategóriákkal. Könyvem írása idején (1981–1983) éreztem már, hogy ez túl általános, túlságosan tág, nem pontos behatárolás, amelyen belül mindenképp létezik egy – akkoriban még – kimondhatatlan cezúra. Most már helyesbíthetek; 1968 s 1972 közé esik egy korszakhatár, „új fellendülés”-nek, a korszerű nemzetiségi irodalom reneszánszának is lehetne nevezni az addig futó évek irodalmi életét, amit markánsan érzékelhető hanyatlás, visszalépés, a nemzeti színek elhalványosodása, a „pangás” periódusa követ a nyolcvanas évek közepéig. S ha mindez igaz, akkor most, 1988-ban (1985-öt követően) egy új korszak küszöbén áll (vagy már első lépéseit meg is tette, ismét fölfelé) a legtöbb kisebb finnugor nép irodalma.

Barátom, finn kollégám programcikkéből nem idézek további passzusokat. Nem csupán hely hiányában, de azért sem, hogy – minden különösebb erőfeszítés nélkül – ne kényszerüljek észrevételeinek további cáfolására, korrigálására. Kényelmetlenül érzem magam a korholó, cáfoló „kiigazító atya” szerepében. A friss szakirodalom valódi ismeretében Sallamaa talán mást és másként írt volna, valóban hasznos és előrevivő eszmefuttatást, amely tovább lendítette volna a finnugor irodalmak sajnálatosan kevesek által

üzött eredményes, komplex vizsgálatát. Senkit se tévesszen meg az a körülmény, hogy a már említett első, 1960-as kongresszus irodalmi szekciójában mindössze 3 előadás hangzott el, a hatodikon – a zürjének (komik) fővárosában, Sziktivkarban – pedig 53 (!). A negyedszázad során bekövetkezett látványos növekedés sajnos sokkal inkább mennyiségi, mintsem minőségi fejlődést jelez. Ezúttal is érvényes azonban a mondás: nem a győzelem, a részvétel a fontos. Tekintettel arra, hogy a szereplők túlnyomó többsége a kis finnugor népek fia (s lánya), mindegyikük egy-egy irodalomnak tényleges szakembere – általában csekély kitekintéssel Európára s a világirodalomra. De az egyre nyilvánvalóbb, hogy csak velük, munkásságuk, műveik tanulmányozásával lehet a finnugrisztikának ezen a területén előrejutni. Elmélkedni is csak tudomásul vételükkel lehetséges, érdemes.

A magam részéről a legjobban azt sajnálom, hogy e ritkán megnyíló értékes fórumon, a Nagyvilág hasábjain öngazolásra és helyreigazításra kényszerítettek a körülmények, ahelyett, hogy a válaszadásra rendelkezésre bocsátott terjedelmet a szakma érdemi bemutatására, a finnugor irodalmi kutatások 1988-as helyzetének jellemzésére, nehézségeinek feltárására fordíthattam volna. Egyszer talán erre is lesz mód. Ha nem előbb, akkor 1990-ben, a hazánkban (Debrecenben) megrendezendő VII. Nemzetközi Finnugor Kongresszus idején.

